

Світлана Таратута,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології, перекладу
та зарубіжної літератури,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
<https://orcid.org/0000-0002-9236-1123>
м. Вінниця, Україна

Жанр антиутопії в творчості Кадзуо Ішігуро: традиції і новаторство

Genre of Anti-utopia in the Works of Kazuo Ishiguro: Traditions and Innovations

***Анотація.** Мета роботи полягає в дослідженні своєрідності жанру антиутопії в творчості англійського письменника Кадзуо Ішігуро. Для досягнення мети використано компаративний, історико-літературний, герменевтичний методи. Проаналізовано стан вивчення антиутопії як літературної моделі, акцентовано увагу на наукових розвідках вітчизняних та зарубіжних літературознавців, які досліджували романи-антиутопії К. Ішігуро. Аналіз творів К. Ішігуро «Не відпускай мене» і «Клара і Сонце» у статті здійснюється у постійному порівнянні із антиутопіями половини ХХ – творами Є. Замятіна, О. Хакслі, Дж. Оруелла, Р. Бредбері та ін. Серед особливостей антиутопій К. Ішігуро зазначено нетипових героїв. Деяко нереалістичні персонажі (клонівані люди-донори, роботи-андроїди із штучним інтелектом) відображають складні процеси розвитку суспільства на тлі науково-технічного прогресу. Подібний вибір героїв дає можливість підняти важливі морально-етичні і соціальні проблеми, а самі протагоністи стають засобом перевірки суспільства на людяність. Специфіку жіночих образів у творах К. Ішігуро досліджено з позицій гендерних ролей у суспільстві і літературі. Зроблено висновки про те, що зміна ролі жінки у сучасному соціумі, розвиток феміністичного руху певним чином відображаються в образній системі антиутопій другої половини ХХ – початку ХХІ ст. В антиутопіях К. Ішігуро жінки стають не тільки головними героїнями, але й оповідачами. У контексті особливостей оповідної манери в досліджуваних творах простежено вплив на романи К. Ішігуро літератури нової щирості, яка вирізняється сповідальним характером, наявністю дієгетичного наратора, потужною інтимною складовою, специфічністю обговорюваних проблем, підвищеною емоційністю тощо. Таким чином, за оповідною манерою твори К. Ішігуро можна віднести до антиутопій нового типу. Дослідження головного конфлікту та проблематики зазначених творів дозволяє зробити висновки про відсутність конфлікту особистості*

з тоталітарною системою, наявний у класичних антиутопіях, натомість спостерігається зміщення акценту з суто соціальних аспектів у сферу моральності, ускладнення морально-соціального конфлікту. Провідною в романах К.Ішігуро стає проблема дегуманізації сучасного світу.

Ключові слова: антиутопія, тоталітарна система, клонування, штучний інтелект, література нової щирості, дієгетичний наратор, ідея гуманізму, стан жінки у суспільстві, гендерна нерівність, зомбування мас.

Summary. *The aim of the study is to explore the specificity of the anti-utopian genre in the works of the English writer Kazuo Ishiguro. Comparative, historical, literary, and hermeneutical methods were used to achieve this goal. The article analyzes the state of studying dystopia as a literary model, attention is focused on the scientific research of domestic and foreign literary critics who studied the dystopian novels of K. Ishiguro. The analysis of K. Ishiguro's works "Never let me go" and "Klara and The Sun" in the article is carried out in constant comparison with the dystopias of half of the XX – The Works of E. Zamyatin, O. Huxley, J. Orwell, R. Bradbury etc. Among the peculiarities of Ishiguro's anti-utopias are noted unconventional characters. Somewhat unrealistic characters (cloned human donors, android robots with artificial intelligence) reflect the complex processes of society's development against the background of scientific and technological progress. Such a choice of characters makes it possible to raise important moral, ethical and social problems, and the protagonists themselves become a means of testing society for humanity. The specifics of female images in the works of K. Ishiguro are studied from the standpoint of gender roles in society and literature. It is concluded that the change in the role of women in modern society, the development of the feminist movement is reflected in a certain way in the figurative system of dystopias of the second half of the XX – beginning of the XXI century. In K. Ishiguro's dystopias, women become not only the main characters, but also storytellers. In the context of the peculiarities of narrative style in the studied works, the influence on the novels of K. Ishiguro literature of a new sincerity is traced, which is distinguished by a confessional character, the presence of a diegetic narrator, a powerful intimate component, the specificity of the problems discussed, increased emotionality, etc. Thus, according to the narrative style, K. Ishiguro's works can be attributed to a new type of dystopia. The study of the main conflict and problems of these works allows us to draw conclusions about the absence of conflict of the personality with the totalitarian system, which is present in classical dystopias, but there is a shift in emphasis from purely social aspects to the sphere of morality, the complication of moral and social conflict. The leading problem in K. Ishiguro's novels is the dehumanization of the modern world.*

Key words: *dystopia, totalitarian system, cloning, artificial intelligence, new sincerity literature, diegetic narrator, humanism idea, status of women in society, gender inequality, mass zombification.*

Вступ. Жанр антиутопії – один з найпродуктивніших у сучасній світовій літературі. За сто років свого активного існування він розвинувся, виокремився як чітко окреслена жанрова модель з низкою

диференційних рис, збагатився за рахунок контамінації інших жанрів і, знаходячись у тісному зв'язку із соціальними перетвореннями, перебуває у постійному русі, час від часу піддаючись трансформаціям.

Класичні антиутопії першої половини ХХ ст. попереджали про загрозу втрати гуманістичних начал під час державного будівництва, руйнування інституту сім'ї, зневаги гарантією базових прав і свобод, нівелювання особистості тощо, що, з точки зору їхніх авторів (Є. Замятін, О. Хакслі, Дж. Оруелл), безумовно, мало привести до краху демократичних систем, їхнього переродження та перетворення на бездуховний тоталітаризм.

«У другій половині ХХ ст. антиутопії зазнають певних змін: зникає момент попередження і перестороги. Події, на яких побудований сюжет, здебільшого пізнавані, тому що відбулися в минулому або відбуваються зараз, але сильно гіперболізовані й зазвичай доведені до абсурду. Такий прийом нагадує постмодерністську гру автора з читачем, своєрідну соціальну інтертекстуальність, де замість алюзій на художні тексти попередніх епох виступають імпліцитні посилення на добре відомі суспільні події та тенденції. При цьому значно підсилюється морально-етичний аспект піднятих у творі проблем» [13, с. 43].

Методологія та методи дослідження. В процесі дослідження використано компаративний, історико-літературний, системно-типологічний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різноманітність антиутопій у ХХ–ХХІ ст. обумовлює літературознавчу дискусію щодо конкретних рис, які дають можливість жанрової ідентифікації, питань генези жанру, часу його виникнення тощо – аспектів, з приводу яких і на сьогоднішній день немає єдиної сталої точки зору.

Так, питання співвіднесення жанрів утопії та антиутопії, їхніх диференційних рис розглянуті у наукових розвідках таких зарубіжних дослідників, як В. Дж. Броунінг, Н. Фрай, Ф. У. Мануел, М. Букер, М. Квапієн, Л. Саргент та ін. У вітчизняному літературознавстві теорії жанру антиутопії присвятили свої дослідження І. І. Пархоменко, В. В. Кучер, М. В. Іконнікова, А. О. Иванова, Г. Сабат тощо.

Процес трансформації жанру антиутопії на сучасному етапі під впливом масової культури знайшов своє відображення в роботі Е. О. Пархоменко [10]. Низку робіт, присвячених вивченню жанру антиутопії, знаходимо в науковому доробку Ю. А. Жаданова [3; 4], який досліджував генезу жанру, особливості хронотопу творів-антиутопій, а також тенденції розвитку жанру в другій половині ХХ ст.

Серед авторів сучасних антиутопій гідне місце посідає англійський письменник японського походження нобелівський лауреат

Кадзуо Ішігуро, романи якого «Не відпускай мене» (2005) та «Клара і Сонце» (2021) є не тільки об'єктом захоплення читачів, але і предметом численних досліджень науковців.

Серед українських літературознавців переважають роботи, присвячені аналізу різних аспектів роману «Не відпускай мене». Так, образ втраченого дому досліджує М. В. Довганич [2]. Роль внутрішнього монологу, аналіз виражально-зображальних засобів, необхідних для змалювання характеру персонажів, екзистенційний характер монологів-споминів відображено у науковій розвідці В. В. Колкутіної [7]. Жанровим особливостям роману присвячено дослідження Т. В. Кушнірової [9]. Своєрідність образів героїв антиутопії К. Ішігуро стає предметом вивчення в роботі О. А. Андрейчикової [1]. Топос у романах письменника – в дослідженні Н. Ю. Жлуктенко [5]. Особливостей романної форми твору торкнулися у своїй роботі В. І. Силантьєва та О. А. Андрейчикова [12]. Наукові ж розвідки, які б містили аналіз твору «Клара і Сонце», фактично відсутні, можливо, через те, що роман вийшов тільки в 2021 році.

Доволі різноаспектними є дослідження зарубіжних науковців. У своїй науковій розвідці «What if love can save us... A study of romantic love in the dystopian fiction *Never let me go*, by Kazuo Ishiguro» бразильські дослідниці К. К. Л. М. да Силва та С. М. Такакура аналізують різні аспекти зазначеного твору. Так, вивчаючи можливість появи такої спільноти, як клони, не-люди, та засади їхнього виховання як добровільних жертв, науковці використовують поняття, запропоноване М. Фуко, гетеротопія – певний простір всередині іншого простору, до якого вони і відносять навчальний заклад, де виховуються герої твору, повністю відірвані від соціуму, що і дає можливість сформувати в них особливе світосприйняття, якого вони продовжують притримуватися і після виходу зі школи. Таким чином у роботі досліджуються особливості хронотопу в творі та його роль у формуванні особистостей головних героїв.

Дослідниці акцентують увагу на ідеї, що в зображеному в романі світі порушено важливе правило: тіло, яке априорі належить людині, в презентованому суспільстві стає власністю безпосередньо соціуму. Сам факт наявності такого пониженого в правах прошарку людей автори статті визначають як властивий для жанру дистопії та характеру відображення у ній суспільних відносин та перспектив існування людства: «Негативні наслідки примушують нас підтвердити нездатність людей створити кращий світ для всіх» [25, р. 86].

Дослідниці аналізують антигуманізм зображеного у романі суспільства крізь призму романтичних стосунків героїв твору, що мають стати доказом їхньої рівності «справжнім людям», донорами

для яких герої є. Але в контексті ідейно-художнього змісту твору герої мають доводити те, що вони люди, для того щоб відтермінувати своє донорство, чого вони не можуть зробити, наводячи будь-які докази, адже «спроби опікунів поводитися з клонами етично не припускають їхньої людяності. Твори мистецтва не доводять, що у клонів є душа, вони просто доводять, що клони можуть стати такими ж чутливими, як люди, стаючи ідеальними донорами» [25, р. 86].

Г. Гріффін у науковій розвідці «Science and the cultural imaginary: the case of Kazuo Ishiguro's *Never Let Me Go*» в процесі аналізу роману акцентує увагу на буденності та повсякденності процесу донорства від живих людей: прийняття ситуації як нормальної відображається у мові героїв. У дослідженні відзначено, що автор твору виступає проти презирства до тіла як фізичного прояву, вважаючи, що тіло і дух переплетені. У роботі приділено увагу критичним питанням щодо функціонування біотехнологій, потенційно можливих у нашому житті. Заперечується думка про те, що надійне наукове знання не має моральних принципів, не базується на етичних цінностях [17, р. 645–663].

Р. Олексак у роботі «Dialectics of Utopia and Dystopia in *Never Let Me Go* by Kazuo Ishiguro» аналізує етично спірні моменти, описані в романі, показує динаміку співіснування різних спільнот та їхнього положення в світі. Науковець стверджує, що, незважаючи на те що роман можна кваліфікувати як антиутопію, він балансує між утопією та антиутопією [22].

А. Іхсанулла, Б. Бадрі та М. Ф. Замані в дослідженні «Naluri Kehidupan dan Naluri Kematian dalam Film *Never Let Me Go* Karya Kazuo Ishiguro» проводять аналіз твору в порівнянні з його екранізацією. Науковці досліджують інстинкти виживання в смерті з використанням теорії психоаналізу З. Фрейда та стадій горя з позицій К. Росса [18, р. 12–29].

С. К. В'яс, М. Ф. Шах у роботі «Artificial Intelligence in Kazuo Ishiguro's 'Klara and the Sun'» фокусуються на ролі штучного інтелекту в сучасному світі й саме під цим кутом зору розглядають головних героїв роману, виділяючи два типи прояву штучного інтелекту в творі: роботи та діти, у генетику яких було здійснено втручання за допомогою цифрових технологій. Образ штучної подруги-андроїда Клари розглянуто на тлі образів людей, від яких вона відрізняється своєю людяністю. Автори задаються питанням, як досить недосконалі люди могли створити таку довершену модель, мета якої – жити в гармонії з людьми і робити світ краще, з чим вона, безперечно, справляється.

У нашому дослідженні ми торкнемося деяких особливостей романів К. Ішігуро як антиутопії нового типу, зупинившись на

питаннях нестандартного підходу до змалювання героїв творів, гендерного аспекту в романах, характеру оповідної манери та своєрідності головного конфлікту та проблематики.

НЕТИПОВІ ГЕРОЇ

При всій різнобарвності класичних антиутопій у більшості з них наявні доволі типові герої. На початку твору вони позиціонуються як прихильники системи, які задоволені своєю державою, характером організації життя в ній, законами, порядками або просто звикли до них: Д-503 в романі Є. Замятіна «Ми», будівельник «Інтеграла», вважає себе громадянином найкращої в світі держави, пишається її логічністю, математизованістю життя і визначає всіх її мешканців не інакше, як «ми найщасливіше середньоарифметичне», герой оруеллівського «1984», Уїнстон Сміт, також усереднений громадянин з типовим, майже стертим ім'ям, – старанний службовець Міністерства Правди, де він день у день фальсифікує історію, підтасовуючи факти, імена і події; Гай Монтег, протагоніст роману Р. Бредбері «451° за Фаренгейтом», спадковий пожежник, який любить свою роботу (спалювати книжки), сприймає її як насолоду і не піддає сумніву ідеологічні засади держави, в якій живе. Незважаючи на те, що спочатку всі зазначені герої сприймаються як середньостатистичні представники суспільства, більш пронизливий погляд дозволить побачити їхню відмінність від підпорядкованої системі маси, певну глибину міркувань, підсвідомі сумніви в тому, про що інколи вони бояться сказати вголос або навіть подумати. Всі вони поступово стають на шлях бунту проти антигуманних засад тоталітарних систем, у яких живуть. Дещо відрізняється від інших героїв класичних антиутопій протагоніст роману О. Хакслі «Цей чудовий новий світ» Дикун Джон, привезений з екзотичного первісного поселення, де народився і був вихований цивілізованою жінкою, але, потрапляючи в розвинений технізований світ, як і герої інших антиутопій, не може змиритися з його антигуманними, з точки зору героя, засадами. Фактично лише Р. Бредбері певним чином оптимістично залишає свого героя неушкодженим і приводить його до кола однодумців, які, хоч і не в силах подолати систему, але, сподіваючись на її кінець і настання цивілізованих часів, існують за її межами. У решті творів бунт героя закінчується перемогою його середньостатистичної іпостасі над вольовою складовою особистості, здатної на боротьбу: погоджується на операцію з видалення фантазії Д-503, зраджує свою кохану і свої переконання Уїнстон Сміт, закінчує життя самогубством Дикун Джон тощо.

При всій різноманітності характерів, у яких, як ми зазначили, є багато спільного, герої антиутопій ХХ ст. – люди, що є звичайними

членами суспільства, володіють більшими або меншими правами, відіграють ту чи іншу роль у ньому. На відміну від них, К. Ішігуро презентує в своїх антиутопіях явно нестандартних героїв.

Так, героїнею-оповідачем у романі «Клара і Сонце» стає робот-андроїд Клара. У сучасному гаджетизованому суспільстві, яке дуже сильно відчуває на собі вплив стрімкого науково-технічного прогресу, з точки зору письменника, однією з найслабших ланок є підлітки, які потерпають від самотності у цьому складному світі, переповненому людьми, не в змозі подолати проблему соціалізації. Тоді на допомогу і приходить штучний інтелект у людиноподібному образі: батьки можуть придбати своїм дітям штучних друзів-андроїдів для спілкування. Саме так у дівчинки-підлітка Джозі з'являється подруга Клара, яку дівчинка сама обрала у спеціалізованому магазині.

Зіткнення людини зі штучним інтелектом дозволяє автору висвітлити доволі цікаві проблеми. Штучна подруга-андроїд Клара стає найлюдянішим персонажем серед усіх персонажів-людей. Вона емпатична і віддана. Вона неспроможна зрадити, на відміну від своєї подружки-хазяйки, яка ніжно прив'язана до Клари, але в складній для себе ситуації, де вона має зробити моральний вибір, швидко зраджує подругу-андроїда. Клара схильна до аналізу та самоаналізу, володіє певною гордістю: незважаючи на те, що штучна подруга не має права не послухатися людину, вона не виконує команд цинічного підлітка на вечірці, який навмисно намагався принизити її, натомість висміює його, ставлячи на місце. Дівчина-андроїд надзвичайно уважна до всіх мешканців будинку, де вона живе: вона знаходить підхід до кожного, відчуваючи емоційну атмосферу, стає підтримкою й опорою для всіх домашніх. Саме вона найтонше відчуває самопочуття своєї хворої юної хазяйки, аналізує й розуміє наміри її матері, яка майже свідомо готується до втрати дитини, і залишається найбільш відданою Джозі, яку і рятує, нехай і фактично в казковий спосіб.

Ще на початку твору автор показує нам Клару серед подібних їй у спеціалізованому магазині. Однаково запрограмовані, штучні друзі й подруги поводять себе дуже по-різному і дуже по-людськи, відображаючи як людські чесноти, так і вади: хтось більш серйозний і витриманий, хтось більш поверхневий і емоційний – тому не можна припускати, що Клара така, тому що вона запрограмована на добро. Потрапляючи в різні сім'ї, друзі-андроїди мають прилаштуватися до ситуації й, безумовно, поведуть себе по-різному. Отже, Клара в романі представлена певним чином як андроїд-особистість, «людина із штучним інтелектом».

Знайомство з героями роману «Не відпускай мене» К. Ішігуро, вірний своїй неспішній оповідній манері, вибудовує повільно, закладаючи тасмницю в кожную дію своїх персонажів, які виховуються в спеціальному закладі, схожому на дитячий будинок, в кожную обставину їхнього життя, кожную реакцію на гостей та керівників цього закладу тощо. Через дивну поведінку дітей-вихованців, через вихователю, яка не витримує власних емоцій та звільняється з роботи, поступово вимальовується страшна правда дивного дитячого будинку: тут мешкають створені в результаті клонування майбутні донори, які народжуються й живуть для того, щоб віддати свої здорові органи хворим людям і, виконавши своє призначення, піти з життя. Штучно створені діти в цьому закладі виховуються за чудових умов: вони їдять корисну їжу, за їхнім здоров'ям і способом життя стежать із самого народження, їх інтелектуально та естетично розвивають, мотивують до творчості, адже органи, джерелом яких вони є, мають бути здоровими і слугувати довго. Зрозуміло, що життя цих «несправжніх», спеціально створених людей сприймається як другорядне, підпорядковане комфорту, більш високій якості або просто можливості продовження життя людей інших, «справжніх».

Якщо в романі «Клара і Сонце» діє робот-андроїд, який зроблений за образом і подобою людини і максимально точно відтворює людські рухи, людські реакції, поведінку, спосіб мислення, але все ж таки не є живою істотою, не є людиною, то герої роману «Не відпускай мене» – люди, створені в штучний спосіб.

Причини виникнення подібних образів пов'язані з відображенням реалій часу і активного розвитку науки. Більше 40 років тому народилася перша так звана дитина з пробірки. Примітно, що Нобелівську премію винахідник екстракорпорального запліднення Б. Едвардс отримав лише в 2010 році, коли був уже настільки слабкий, що не міг самостійно отримати нагороду. Ймовірно, саме стільки, 32 роки (а перша «дитина з пробірки» з'явилася в 1978 році), знадобилося світовій спільноті, щоб прийняти цей факт, визнати, що це людина, яка має таке ж право на існування, як і інші звичайні люди.

Процес прийняття був доволі непростий, адже батькам першої дівчинки, що народилася в результаті ЕКЗ, прийшлося пройти крізь погрози, ненависть, злість, цькування, яким вони піддалися з боку певної категорії людей, посилки з жахливим вмістом, неприйняття церкви, адже вважалося, що штучне запліднення – це диявольське втручання в божественну справу. Саме через це навіть розпочалися дискусії, чи мають такі діти (а їх з'являлося все більше) душу, тобто чи є вони справжніми людьми в релігійному розумінні. Однокласники дивилися на першу «штучну» дівчинку як на щось винайдене в лабораторії.

Дискусія, що виникла з приводу першої «дитини з пробірки», не нова. Людська сутність завжди була предметом суперечок. Ще з самого початку свідомого існування людина знаходилася на перетині двох теорій свого виникнення: людина як божественне створіння, з релігійної точки зору, і тваринна істота у світському розумінні.

З моменту виникнення ідеї гуманізму не припиняється дискусія з приводу того, що є людина, людське, людяність.

Різного роду суспільні устрої, керовані різними ідеями, у більшості своїй не демократичними, постійно використовували зазначене питання задля можливості дискримінації певних прошарків населення.

Хоч і у вигляді легенди, але існує підняте на одному із середньовічних соборів питання, чи є людиною жінка. І хоча вчені доводять, що питання мало суто лінгвістичний характер, але розправи з відьмами – жінками, які начебто уклали союз із сатаною, – абсолютно реально практикувалися з XI–XII ст. Крім того, багатівікова боротьба жінок за свої права підтверджує ідею того, що доволі довгий час жінка вважалася певним чином недолудиною, людиною другого гатунку.

Питання про те, чи є людьми євреї, вилилося в Голокост, а ідея про неповноцінність темношкірих людей – у расизм, який протримався у деяких країнах прогресивного західного світу фактично до другої половини XX століття.

Саме тому проблема існування штучно створених людей, покладена К. Ішігуро в основу роману «Не відпускай мене», не нова і має свій доволі змістовно різноманітний (історичний, філософський, релігійний, національний, расовий тощо) контекст.

Щодо роботів-андроїдів, які виконують людські функції, в якості героїв роману, то штучний інтелект сьогодні відвойовує свій простір, фактично створюючи власний паралельний світ, з яким людина знаходиться в тісному і плідному контакті, своєрідному діалозі. Діалог цей багатоаспектний, іноді суперечливий: з одного боку, людина всіляко намагається гуманізувати штучний розум, з іншого – створює свій певний власний імідж, щоб відповідати цьому світові, людиною же і створеному.

Отже, вибір К. Ішігуро саме таких, нетипових героїв для своїх антиутопій цілком зрозумілий, адже, крім того, що вони дають автору можливість піднімати важливі й доволі важкі актуальні проблеми, які мають потужний бекграунд, такі герої є засобом перевірки «справжніх» людей на людяність/людяність, своєрідним лакмусовим папірцем для одних, точкою відліку, певним нульовим рівнем (адже робот не може бути гуманним апріорі) для інших.

РОЛЬ ЖІНКИ

Типовим для класичної антиутопії є специфічний підхід до жіночих образів, до стану жінки у суспільстві. В перших антиутопіях головними героями є чоловіки, розвиток яких, особистісне зростання, ідейний конфлікт і, як результат, бунт проти тоталітарного суспільства стають сюжетоутворюючою основою творів. Жінки відіграють важливу, але другорядну роль. Автори акцентуються на пониженні статусу жінки у суспільстві, що, безумовно, стає відображенням гендерної нерівності, яка існувала багато століть. Тоталітарне суспільство втручається в інтимне життя людей, впливає на репродуктивні можливості, вільний вибір партнера тощо, тобто позбавляє членів цього суспільства певних прав і свобод, що жінка, як безпосередній продовжувач роду, відчуває сильніше і реагує на це болючіше.

Так, у романі Є. Замятіна «Ми» надзвичайно жіночна й ніжна О-90 позбавлена права народити дитину через те, що вона на 10 см нижча за прийняту в державі Материнську норму. Суспільна система регулювання сексуальних відносин не передбачає глибоких почуттів між партнерами і побудована на засадах взаємористування і доступності кожного для кожного (те саме зустрічаємо і в романі О. Хакслі «Цей чудовий новий світ») з метою запобігання укорінення зв'язків між чоловіком і жінкою, які можуть підштовхнути до небезпечних дій як в упорядкованому математизованому суспільстві Єдиної Держави («Ми»), так і в благополучному споживацькому суспільстві Ери Форда («Цей чудовий новий світ»), повністю уніфікованих і підпорядкованих єдиному розпорядку. Ще гірше справи в романі Дж. Оруелла «1984», де жінка не може обирати партнера за власним бажанням (ця прерогатива належить партії, яка ніколи не дасть згоди на шлюб, якщо між чоловіком та жінкою існує симпатія), має народжувати дітей (що є її головним обов'язком) від некоханого чоловіка і ретельно приховувати від агресивних контролюючих державних органів свої справжні почуття та стосунки.

Саме втручання держави в особисте життя людини викликає до життя сильне жіноче начало у класичних антиутопіях. І-330 у Є. Замятіна, Джулія в Дж. Оруелла – жінки, які спонукають своїх партнерів до боротьби з тоталітарним режимом. Але, як зазначає Ю. Жаданов, оруеллівська героїня поступається Уїнстону в розумі й можливості абстрактно мислити. «Видатний мислитель свого часу, геніальний письменник Оруелл, не зміг поставити на роль героя <...> жінку» [Жаданов, 2012, с. 141–142].

Зміна зазначеної жанрової традиції спостерігається в антиутопіях письменниць-жінок. Так, жінка стає головною героїнею роману

А. Ренд «Атлант розправив плечі», де, володіючи всіма якостями бізнес-вумен, успішної в далеко не жіночому підприємницькому світі, героїня твору вдало конкурує з розумними, жорсткими, прагматичними та успішними бізнесменами-чоловіками. Значно пізніше, також роблячи головною героїнею жінку, М. Етвуд повертається до питання гендерної нерівності у романі «Оповідь служниці», де роль у суспільстві та функції жінки суворо регламентовані.

В антиутопіях «Не відпускай мене» та «Клара і Сонце» К. Ішігуро жінки також стають головними героїнями. З одного боку, автор начебто уникає гендерного підходу, адже в сучасному суспільстві, яке є предметом вивчення письменника, жінки володіють тими ж правами, що і чоловіки. З іншого боку, заборона виходити заміж та мати дітей викликає надзвичайно болючу реакцію героїні роману «Не відпускай мене», адже це сприймається нею як позбавлення її невід'ємної жіночої сутності.

Жінки в антиутопіях К. Ішігуро є не тільки головними героїнями, а й оповідачами, що, безумовно, стало відображенням результатів боротьби феміністичного руху за емансипацію жінок та знищення гендерної нерівності, а також зміни ставлення до неї. Героїні в антиутопіях К. Ішігуро – це жінки, які отримали власний голос, право говорити, право бути почутими, адже і в сучасному світі зустрічається поблагливе ставлення до жінок, їхніх думок та досягнень, побутує точка зору про суто сімейне призначення жінки, яка не повинна робити кар'єру, а має сконцентруватися на ролі берегині домашнього вогнища. Жінки-наратори К. Ішігуро ширі та розумні. Вони схильні до аналізу власних вчинків та обставин свого життя, до оцінки поведінки оточуючих та її мотивації, вони сильні й віддані, вони цікаві читачеві своїми думками. Ще з XVIII століття жінки-письменниці виборювали право на власний голос і на своє право бути конкурентоспроможними в світі успішних чоловіків. Ціла плеяда представниць класичної англійської літератури, Джейн Остін, сестри Бронте, Джордж Еліот, Елізабет Гаскелл, змальовували у своїх творах яскравих жінок, які ні в чому не поступалися сучасникам-чоловікам, а подекуди й перевершували їх. За умов гендерної нерівності, виборюючи право бути почутими, цікавими, визнаними, деякі жінки-письменниці вдавалися до чоловічих псевдонімів. Лише кінець XX – початок XXI століття дав жінкам такі можливості, фактично легітимізував жінку як повноцінного оповідача, що і відтворилося в образах нараторів у романах-антиутопіях К. Ішігуро.

РИСИ ЛІТЕРАТУРИ НОВОЇ ШИРОСТІ В АНТИУТОПІЯХ К. ІШІГУРО

Для того щоб зробити нестандартних героїв максимально «людяними», автор певним чином змінює у своїх романах-антиутопіях оповідну манеру.

Досвід оповіді від першої особи зустрічаємо вже в класичних антиутопіях: герої романів «Ми» та «1984» ведуть щоденники, які перш за все сприймаються як інакомислення, усвідомлення героєм антигуманності суспільного ладу, в якому він існує, і саме з щоденника розпочинається бунт героя проти системи.

Оповідна манера, яку використовує в своїх антиутопіях К. Ішігуро, характерна для відносно нового віяння в літературі, яке датується кінцем ХХ – початком ХХІ століття і називають літературою «нової ширості», яка розглядається як складова метамодернізму. «Причини «нової ширості» лежать не стільки у площині розвитку науки і техніки, скільки в характері нового покоління, яке позиціонується як самотнє, заблукале, пригнічене безглуздістю і невизначеністю свого існування, що перманентно прагне досягнути сутність власного буття» [26, р. 250]. Характерними рисами цієї літератури є оповідь від першої особи, сповідальний характер, наявність дієгетичного наратора. Якщо порівняти ці моменти з відповідними у класичних антиутопіях, можна помітити певну відмінність. Сповідальний характер літератури нової ширості спричинений самотністю героїв, бажанням поділитися своїми проблемами, проговорити їх, щоб розібратися в собі, в своїх почуттях. Щоденник же, представлений в класичних антиутопіях, незважаючи на те, що там знаходиться відображення і особисте життя героя, все-таки має змістове зміщення в бік соціальної складової, яка в цих творах є домінуючою.

У центрі сюжету роману «Не відпускай мене» знаходиться трійця друзів – Кеті, Томмі та Рут – штучно створені майбутні донори органів. У розповіді Кеті їхня історія простежується від дитинства до уходу з життя двох з трьох героїв. Кеті – класичний дієгетичний наратор. Вона щира, практично беззахисна у своїй відвертості. Вона порядна і безхитрисна, саме це робить її вразливою, неспроможною протистояти харизмі й силі Рут, яка безжалісно, заради власної насолоди руйнує її особисте життя. Кеті – рефлексуюча особистість, можливо, саме це підсилює її самотність у колективі з дитинства приречених дітей, які не сприймають своє існування як трагічне, задовольняючись своїми маленькими дитячими радощами. Кеті тонка й емпатична, сприймає чужий біль як свій власний. Саме це ще в дитинстві зближує її з Томмі, який має нестабільну психіку, через що відчуває проблеми із соціалізацією і стає жертвою булінгу. Впродовж усього роману дівчина скрупульозно аналізує свої почуття та переживання, проговорюючи їх у своїй сповіді, шукаючи відповіді на болючі питання.

У романі звертає на себе увагу властива літературі нової ширості потужна інтимна складова, за рахунок якої автор підкреслює людяність

своїх героїв: вони кохають, ревнують, піклуються, зраджують, самостверджуються, пізнають себе через свій сексуальний досвід. Інтимне життя не тваринний бік існування героїв твору – воно абсолютно соціалізоване і підкреслює те, що, незважаючи на штучний спосіб їхньої появи на світ, вони поводять себе як звичайні люди.

Якщо для літератури нової щирості властиве намагання закрити дитячі гешталти, що, як правило, пов'язані з дитячими травмами, стосунками в родині з батьками, братами-сестрами, причому, тільки закривши їх, людина може подолати якісь проблеми дорослого життя, стати успішною, то наші герої цього позбавлені. Так, в них є свої дитячі травми, асоціації, спогади, які незмінно піддаються аналізу. Але сирітське життя висуває свої правила існування. Для хлопчиків і дівчат, які нікому, по суті, не потрібні, дуже важливою є самоідентифікація, яку дехто, наприклад Томмі, проходить за рахунок специфічної творчості. Хтось – за рахунок створення свого власного, ні на чий не схожого речового світу – дрібнички, які дівчата складають у свої шкатулки, вихваляючись одна перед одною своїми колекціями. Ці шкатулки стають своєрідним символом внутрішнього світу дітей-сиріт, скарбничкою накопичених цінностей.

Певним закриттям гешталту для Рут, сильної особистості з лідерськими нахилами, є невгамовне бажання знайти жінку, з якої її клонували, дізнатися, ким вона була, який спосіб життя вела, чого досягла у своєму житті. Підсвідомо їй хочеться пишатися нею, начебто її статус, врода та досягнення якимось чином додають їй, Рут, якихось балів у цьому житті. Дівчина ходить вулицями, звертаючи увагу на жінок, схожих на неї, вбачаючи в кожній свій прообраз. Рут соромиться свого бажання, хоче бути вищою за нього, незалежною від нього, але ця несправджена мрія постійно тривожить дівчину і не покидає її до кінця життя. Хоча є сенс зазначити, що прагнення Рут – абсолютно властиве для людей бажання шукати своє коріння. До того ж, щоб розібратися в собі, дівчині необхідно зрозуміти, хто її прообраз, «умовна мати».

Символічну роль у контексті закриття гешталтів відіграє пісня «Не відпускай мене», яку Кеті почула на касеті, куплений нею на одному з розпродажів, і яка пройшла з нею крізь усе життя, ставши як лейтмотивом її існування, так і назвою всього твору. Під цю музику маленька Кеті в дитинстві танцює, мріючи, як вона заколисує власну дитину, якої в неї ніколи не буде, адже створювати сім'ї та народжувати дітей клони не можуть. Отже, пісня символізує собою нездійсненну мрію та порожнечу неминучого.

Дієгетичним наратором стає і робот-андроїд Клара в романі «Клара і Сонце». Її сповідь стилістично віддзеркалює мовлення,

закладене програмою: словниковий запас специфічний і дещо звужений, використання слів та побудова речень не завжди характерні для людини, скоріше для андроїда-початківця у світі людей. Автор акцентує увагу на специфічному баченні штучної подруги, пов'язаному з піксельним зором дівчини-робота.

Незважаючи на це, Клара вдумлива, уважна і спостережлива. Вона схильна до аналізу і самоаналізу. Ще до того, як Клара потрапляє в родину, менеджер зазначає, що вона особливий екземпляр цієї моделі, акцентуючи увагу на схильності дівчини-андроїда до саморозвитку. Можна сказати, що, потрапляючи до будинку родини Джозі, Клара починає проявляти суто людські почуття: співчуття, емпатію, вірність і відданість, здатність на самопожертву тощо. Вона відчуває, що не все розуміє в людських стосунках, що минуле родини та хвороба Джозі овіяні якоюсь таємницею. Саме це і стає змістом її сповіді та її рефлексії. Клара ретельно аналізує вчинки, стосунки і почуття людей навколо себе, навчаючись відчувати і все більше олюднюючись.

Отже, антиутопії К. Ішігуро, з нашої точки зору, написані в зовсім новій оповідній манері, що відповідає літературі нової ширості, яка, в свою чергу, набуває чітко окреслених рис. Таким чином, у творчості К. Ішігуро спостерігаємо антиутопію нового типу: класичний жанр відчуває на собі вплив сучасних літературних тенденцій, зокрема літератури нової ширості.

ГОЛОВНИЙ КОНФЛІКТ. ПРОБЛЕМАТИКА

Класичні антиутопії традиційно змальовували тоталітарні системи, які (явно чи неявно) чинили тиск на особистість, позбавляючи її прав і свобод, нав'язували певну антигуманну ідеологію з метою зомбування мас. У соціумах, схарактеризованих у зазначених антиутопіях, спостерігається прагнення до уніфікації, покарання тих, хто не схожий, репресивні дії стосовно тих, хто мислить самостійно, намагання позбавити їх власного голосу, можливості впливати на покірну, підпорядковану провідній ідеології масу в будь-який спосіб: операція з видалення фантазії («Ми» Є. Замятіна), висилання інакомислячих на острови («Цей дивний новий світ» О. Хакслі), психологічно вивірені тортури («1984» Дж. Оруелла), спроби фізичного знищення («451° за Фаренгейтом» Р. Бредбері) тощо.

Трохи в інший спосіб, але подібна тенденція простежується в антиутопії Айн Ренд «Атлант розправив плечі», де змальовані хоч і антиутопічні, але Сполучені Штати Америки, які живуть за демократичними законами, а економіка розвивається на засадах вільного ринку. В процесі сюжету герої, талановиті підприємці, на яких фактично тримається ринок, намагаються протистояти політичному

втручання влади в бізнес, але зазнають фіаско, адже демократична система на очах перетворюється на тоталітарну. У дещо фантастичний спосіб успішні люди країни збираються в долині, де вони створюють ідеальний ринок чесних, талановитих виробників, у той час як їхня країна поступово поринає в п'їтму та розруху.

Вплив науково-технічного прогресу також спостерігається в усіх класичних антиутопіях. Здебільшого наукові винаходи та технічні перемоги використовуються у цих творах з метою, за рідким винятком, далекою від покращення життя простих громадян. Д-503 в романі Є. Замятіна пишається тим, що є будівником «Інтеграла». Точного опису «Інтеграла» у творі немає, але стає зрозумілим, що це щось на кшталт космічного корабля, на якому вони полетять підкорювати невідомих істот, що мешкають на інших планетах. У «дивному світі» О. Хакслі розвиток науки і техніки призводить до створення суспільства високого рівня споживання, де людям надаються безмежні можливості не тільки для задоволення матеріальних потреб, але і для відпочинку і розваг, натомість науково-технічний прогрес у цій країні жорстко поставлений на службу маніпулювання масами з метою підпорядкування їх системі. Високий рівень розвитку цифрових технологій у романі Р. Бредбері «451° за Фаренгейтом» використовується з тією ж самою метою. Телекрани у романі «1984» слугують для стеження та виявлення інакомислячих. Отже, науково-технічний прогрес у творах-антиутопіях здебільшого слугує цілям тоталітарної системи, що полягають у впливі на свідомість громадян з метою їхнього підпорядкування цій системі й недопущення загрози її існування.

Саме ці домінанти визначають головні конфлікти і проблематику класичних антиутопій, адже всі вони фокусуються на соціальних аспектах описаних у них, як зазначалося, тоталітарних систем та попереджають про небезпеку державного устрою, де панують маніпуляція свідомістю, уніфікація та знеособлення, де, будучи позбавленою індивідуальності, свободи, права самостійно приймати рішення, нести відповідальність, визначати своє життя, людина майбутнього перестає бути людиною.

На відміну від класичних антиутопій, у романах К. Ішігуро «Не відпускай мене» і «Клара і Сонце» зображені виключно демократичні суспільства. Люди, що населяють їх, у масі своїй вільні, не відчують жодного тиску на себе, користуються всіма правами і свободами сучасного прогресивного світу. Держава піклується про своїх громадян: про їхній добробут, про їхній стан здоров'я, рівень психологічної стабільності. Цьому сприяє науково-технічний прогрес, який начебто поставлений на службу людині та її потребам.

Так, у романі «Не відпускай мене» спостерігаємо високий рівень медицини, зокрема трансплантології. Цій галузі підпорядкована ціла служба з постачання якісних, здорових органів, пересадка яких хворій людині може покращити, а часто і врятувати життя. Науково-технічний прогрес використовується на благо людині і в романі «Клара і Сонце», де штучний інтелект, представлений у вигляді людиноподібних роботів-андроїдів, використовується з метою допомоги соціалізуватися підліткам, тримати їх у стабільному психологічному стані в непростий період особистісного становлення та фізіологічного формування.

Таким чином, конфлікт особистості з тоталітарною системою, на службу якій поставлені надбання науки і техніки, традиційний для класичних антиутопій, у творах К. Ішігуро відсутній.

У його романах спостерігається зміщення акценту із суто соціальних аспектів у сферу моральності. Той факт, що дія в творах відбувається в соціумі, побудованому на демократичних засадах, призводить до ускладнення морально-соціального конфлікту: соціальна складова в ньому також присутня, адже морально-етичний вибір завжди розвивається на тлі соціального порядку, але від конфлікту дихотомічного (людина – система) автор переходить до конфлікту поліаспектного.

Фактично у всіх класичних антиутопіях засуджується антигуманна соціальна система, але її антигуманність педальована і досить прозора. Антигуманність моментів, змальованих у творах К. Ішігуро, більш глибинна і певним чином дискусійна.

Роблячи головними героями роману «Не відпускай мене» штучно створених людей, призначення яких – стати донорами органів і піти померти у молодому віці, письменник також піднімає проблему гуманізму, гостро акцентуючи її головний постулат – цінність людського життя. У даному випадку фокус робиться на однаковій цінності будь-якого людського життя (незалежно від походження людини), яку не треба доводити, адже вона існує априорі.

В антиутопічному суспільстві К. Ішігуро ідея створення спеціальних людей із суто медичною метою не здається дивною і сприймається як абсолютно прийнятна, адже робиться це на благо людей, з метою покращення якості їхнього життя, а в багатьох ситуаціях і для його збереження, адже є випадки, коли тільки трансплантація може гарантувати порятунок хворого.

Але виїмка життєво необхідних органів проводиться у живих донорів. З оповіді головної героїні читач розуміє, що це, по суті, звичайні люди, які навчалися в школі, мали певні здібності й таланти, звички й схильності. Вони малювали картини і слухали музику. Вони

товаришували і закохувалися. Їхня відмінність від інших людей зазначеного соціуму полягала лише в тому, що ці люди були створені не для життя, а для смерті після виконаної місії, створені не як люди, а як сума органів, які вони мають віддати іншим.

Отже, їхнє життя від самого початку розцінене як вторинне, допоміжне, несуттєве у порівнянні з життями пацієнтів, яких і рятують за їхній рахунок. Саме на ідеї нерівності життів людей різних груп населення і акцентує увагу письменник, вкотре закликаючи замислитися над питанням, хто є людина, де починається і закінчується людське, чи можна рятувати одне життя, забираючи інше, а головне, де та грань, яку можна переступити для блага людини. Тобто на перший план в романі виступає проблема припустимості неприпустимого, моральності аморального.

С. Купер, аналізуючи роман, зауважує: «Слабкість книги полягає в тому, що вона не може нічого сказати про суспільство, яке санкціонувало би подібну фабрику живих органів» [15, 92].

Але цей факт навряд чи можна віднести на рахунок недоліків роману. Автор не конкретизує риси потенційного суспільства, надаючи йому всеохоплюючого узагальнення та вставляючи його в історичний контекст. Фактично письменник розглядає наявний у творі акт явної жорстокості як системне явище.

Прийняття змальованим у романі суспільством антигуманного використання одних життів заради порятунку інших вкотре свідчить, що демократія не є панацеєю від антигуманних проявів, а також що з розвитком цивілізації проблема морального вибору дедалі ускладнюється, що і демонструє антиутопія нового часу. Критерій «це робиться на благо людини» не гарантує моральності та гуманності дій. Адже саме цим критерієм послуговувалися ті, хто були ініціаторами остаточного вирішення єврейського питання. Ідеями вбивства на благо пояснювалися криваві терори ім'ям усіх революцій, коли революційною доцільністю підминали закон, вбиваючи незгодних та інакомислячих. Усі репресії в усі часи проводилися під гаслом на благо людини. І суспільство іноді швидко, іноді поступово, але врешті-решт приймало все зроблене «на благо» людей, яким би аморальним та антигуманним не було зроблене.

За рахунок використання ненадійного оповідача автор намагається уникнути прямої оцінки, надаючи право її зробити читачеві. Але ідея того, що наукові відкриття можуть функціонувати як «добро» і як «зло» в залежності від рівня моральної свідомості виробників та споживачів, досить прозоро зчитується з контексту твору.

Лише єдиний раз автор дозволяє персонажеві висловити авторську концепцію, коли Мадам, що тримала навчальний заклад, де і

виховувалися герої твору, не в змозі впоратися з власними емоціями промовляє: *«Я бачила стрімкий новий світ, що виникав. Так, більш технологічний, так, більш ефективний. Нові засоби лікування старих хвороб. Дуже добре! Але світ при цьому жорсткий, безжальний. І я бачила дівчинку з примруженими очима, що притискала до грудей старий світ, більш добрий, про який вона знала в глибині серця, що він не може залишитися, і вона тримала його, тримала і просила не відпускати її. Ось що я бачила»* [19, р. 265].

Психологічно складний у силу своєї технічної розвиненості світ майбутнього бачимо в романі «Клара і Сонце». Це не зомбуючі стіни-телевізори, які передбачав у 60-х роках ХХ ст. Р. Бредбері, але повністю гаджетизований світ, який висуває свої умови існування в ньому. І першими його жертвами стають діти, які, відчуваючи повну самотність у родині, потребують штучних друзів для підтримання психічної стабільності. Зустрічі з реальними однолітками відбуваються лише на організованих батьками вечірках, де підлітки, рівень соціалізації яких надзвичайно низький, під наглядом дорослих через силу намагаються спілкуватися. Так, у Джозі думки про вечірку викликають лише негативні емоції. Вона відвідує її тільки тому, що на цьому наполягає її мама. Не тільки в Джозі вечірка та необхідність спілкуватися з однолітками викликають повне несприйняття. Декого це хвилює, декого нервує, у когось взагалі починається психологічний зрив. Отже, спілкування, яке має приносити радість, перетворюється на обов'язок. Діти, що звикли до віртуального життя, не вміють вибудовувати стосунки у реальному.

Високий науково-технічний рівень розвитку описаного у творі суспільства надає можливість «покрощити» природу людини: батьки мають можливість піддати свою дитину «форсуванню», в результаті якого за рахунок втручання у генотип людина отримує більші можливості реалізації у подальшому житті. І батьки, намагаючись діяти на благо своєї дитини і в будь-який спосіб забезпечити їй найкраще майбутнє, масово вдаються до «форсування». Щоправда, воно виявляється ризикованим, адже існує певний відсоток дітей, які фізично не можуть перенести цього втручання, хворіють, а інколи і йдуть з життя.

Саме це сталося із старшою сестрою Джозі, яка не перенесла «форсування». Незважаючи на це, мати не відмовляється від генного «покрощення» і в ситуації з Джозі, наражаючи її на ту ж небезпеку, що й у випадку зі старшою донькою, яку вона втратила. Автор ставить матір дівчинки, як, власне, і батьків інших дітей, перед складним моральним вибором: жалюгідне існування або примусове «покрощення» з ризиком для життя.

Джозі важко хворіє після перенесеного втручання, що затьмарює життя всієї родини і вимагає певної реакції та дій, перевіряючи оточуючих на людяність.

Цікаво, що фактично єдиним героєм, який проходить це випробування, стає Клара – робот-андроїд зі штучним інтелектом. Її емпатичність, піклування не тільки про Джозі, але й про всіх людей, з якими вона зустрічається, щирість, самовідданість, жертвовність, віра в одужання дівчинки тощо дають можливість впевнитися в тому, що Клара своїми душевними якостями (наявність душі у робота сприймається як оксюморон) перевершує не тільки інших роботів, але і людей.

Страждаючи від хвороби своєї дитини і, безумовно, відчуваючи свою провину і відповідальність за згоду на «форсування» після втрати старшої доньки, мати Джозі на якомусь етапі змирлася з неминучою втратою і фактично перестає боротися за її життя. У ситуації, що склалася, жінка певним чином з відчаю, але дещо егоїстично готує себе до життя без дитини, намагаючись зробити її двійника з Клари, яка володіє здатністю копіювати рухи та манери. Не тільки мати Джозі, але і деякі інші герої твору в порівнянні з Кларою виглядають байдужими і навіть жорстокими. Адже тільки штучна подруга продовжує вірити в можливість одужання дівчинки і не тільки складає план її порятунку, залучаючи помічників – вона діє і, фактично жертвуючи собою, рятує свою юну хазяйку. Звідси і впливає авторський посыл про світ, у якому машини є більш людяними, ніж люди, і в якому, безумовно, треба щось змінювати.

З ідеєю дії на благо людині, що далеко не завжди є справжнім благом або благом не для всіх, ми зустрічалися під час аналізу роману «Не відпускай мене». У романі «Клара і Сонце» ця ідея знаходить своє нове, дещо інше втілення, знову породжуючи думку про те, де грань, де треба зупинитися: на цей раз це стосується прагнення батьків у будь-який, навіть дуже небезпечний спосіб, зробити своїх дітей успішними, витривалими, готовими до складних випробувань життя, незважаючи на їхні власні прагнення та фізичні й психологічні особливості особистості. Поряд з цією проблемою має місце проблема існування у суспільстві людей, не схожих на інших, адже саме такими вважаються Рік та його мати, яка сприймається як дивна через те, що вона єдина відмовилася від «форсування» власного сина, начебто прирікаючи його на жалюгідне майбутнє аутсайдера.

БУНТ

Загальним місцем для жанру антиутопії є бунт героїв проти існуючої системи, як ми зазначали, як правило, тоталітарної. Саме цей момент є однією з диференційних рис, що відрізняють жанри утопії

та антиутопії, адже герої, що бунтують, стають носіями авторської позиції, авторського ставлення до існуючих соціальних порядків та законів, хоча у більшості класичних антиутопій цей бунт приречений на поразку.

У романах-антиутопіях К. Ішігуро бунту немає. Якщо в романі «Клара і Сонце» позиція матері Ріка, яка не погодилася на «форсування» свого сина, та самого Ріка, який збирається досягати висот у житті власними зусиллями, без біологічного втручання, ще якось може претендувати на певне протистояння системі, яка в свій спосіб уніфікує людей та їхні прагнення (Рік та його мама сприймаються як диваки, білі ворони), то в романі «Не відпускай мене», де мова йде про життя та смерть героїв і де якісь їхні дії, аби запобігти власному передчасному уходу з життя, були б доречні, бунт начебто алогічно відсутній зовсім.

Аналізуючи твір, С. Купер зазначає: «Однак найтривожніше в романі – це явна пасивність і мовчазна згода студентів. Їх настільки ретельно інтерпелювали як суб'єктів цього жакливого світу, що навіть після їхнього першого «пожертвування», лежачи в лікарні, знаючи, що у кращому випадку вони зможуть зробити донорство ще один або два рази, перш ніж воно «завершиться», вони з любов'ю згадують їхні дні в Хейлшемі» [15, 96].

Чому ж не бунтують герої К. Ішігуро? Закохані один в одного Кеті й Томмі роблять неймовірний для клонів крок: знаходять Мадам та скромно запитують, чи не може вона відтермінувати їхню чергу донорства, адже юнакам дуже хочеться насолодитися митями щасливого кохання ще трохи. Але, отримавши відмову, вони сприймають її як належне. Вони не тікають, не ховаються, хоча за ними ніхто не стежить, вони «вільні» у вільному суспільстві. Але втеча навіть не спадає їм на думку. Ідея певного розлюднення бере гору. Адже для того щоб боротися за своє життя, необхідно усвідомлювати його цінність, своє право на те, що ніхто не може його відібрати, тому що ти людина, така як і всі інші, і твоє право на життя непорушне. Але наші герої виховані в абсолютно протилежній ідеї. Вони раби лампи і не мають сили подолати цей зв'язок.

І знову в творі К. Ішігуро продукується думка про силу ідеї, яка придушує волю, паралізує розум і є сильнішою, ніж інстинкт самозбереження. Ідея, подібна до парфумів в однойменному романі П. Зюскінда, що керують натовпом і примушують його обожнювати серійного вбивцю, який не має поняття про мораль. Ідея, яка веде обв'язаного вибухівкою терориста сіяти смерть, знаючи, що ціною буде його власне життя. Ідея самопожертви, вторинності їхнього життя «нелюдини» або «недолюдини» міцно вкарбована в їхню свідомість і позбавляє можливості їй пручатися.

Висновки з дослідження. Романи Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене» та «Клара і Сонце» являють собою антиутопію нового типу, яка, зберігаючи відповідність жанру, демонструє риси, обумовлені певними соціально-моральними зрушеннями сучасного світу. Так, у творах-антиутопіях письменника простежується вплив літератури нової щирості, що надає їм більш сповідального та емоційного звучання, підкреслюючи проблему самотності та необхідність рефлексії як рис сьогодення. Спостерігається новий для жанру антиутопії образ жінки як головного героя та дієгетичного наратора, що ґрунтується на зміні її статусу у сучасному суспільстві. На відміну від конфлікту особистості й тоталітарної системи, характерного для класичних антиутопій, у творах К. Ішігуро наявне зміщення акценту із суто соціальних аспектів у сферу моральності, ускладнення морально-етичного вибору. Відсутність бунту героя проти системи, також властива класичним творам-антиутопіям, обумовлена в романах письменника думкою про силу ідеї, яка, будучи насадженою, позбавляє особистість можливості їй пручатися, навіть якщо ідея є антигуманною та загрожує самій особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейчикова О.А. «Не-герої» антиутопії: роман Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене» в контексті сучасної літератури. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія «Філологія»*. 2022. Випуск 90. С. 23–27.
2. Довганич М.В. (2019). Образ втраченого дому в творчості Кадзуо Ішігуро. *Питання літературознавства / Pitannâ literaturoznavstva / Problems of Literary Criticism*. 2019. № 100. С. 25–41.
3. Жаданов Ю. А. Жанрові знахідки і відкриття антиутопії другої половини двадцятого століття. *Світова література на перехресті культур і цивілізацій*. Симферополь. Випуск 6. 2012. С. 134–151.
4. Жаданов Ю.А., Кулікова І.І. Художня модель хронотопу в антиутопічному жанрі другої половини ХХ століття. *Питання літературознавства*. № 89. 2014. С. 97–106.
5. Жлуктенко Н.Ю. У романах Кадзуо Ішігуро. Літературознавчі студії: збірник наукових праць. 2010. Випуск 26. Київ. С. 191–195.
6. Іконнікова М.В. Антиутопічний дискурс в оцінці літературознавства ХХ століття. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 33. С. 142–145.
7. Колкутіна В.В. Внутрішнє мовлення у структурі антиутопії (за романом Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене»). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73). № 6. С. 171–175.
8. Кучер В.В. Поетика роману-антиутопії в оцінці сучасного літературознавства. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог. 2013. Випуск 36. С. 184–187.

9. Кушнірова Т.В. Жанрові особливості роману «Не відпускай мене» Кадзуо Ішігуро. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2017. № 28. С. 71–74.
10. Пархоменко І.І. Антиутопія: інтерпретація в сучасному літературознавстві. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2011. № 963. Випуск 62. С. 217–222.
11. Сабат Г. У лабіринтах утопії та антиутопії. Дрогобич. 2002. 160 с.
12. Силантьєва В.І., Андрейчикова О.А. Деякі особливості романної форми Кадзуо Ішігуро («Залишок дня», «Не відпускай мене»). *Записки з романо-германської філології*. 2021. Випуск 1 (46). С. 194–201.
13. Таратута С. Своєрідність жанру антиутопії в творчості К.Ішігуро. *Актуальні проблеми лінгвістики та методики викладання іноземних мов у вищому навчальному закладі та школі*. 2023. Випуск 27. Вінниця. С. 43–46.
14. Browning W.G. Toward a Set of Standards for Antiutopian Fiction. *Cithara*. 1970. No. 10. P. 18–32.
15. Cooper S. Imagining the post-human: recent books by Kazuo Ishiguro and Michel Houellebecq offer guides of sorts to the post-human. *Arena Magazine*. 2006. P. 81–100
16. Frye N. Varieties of Literary Utopias. *Utopias and Utopian Thought*. 1973. P. 25–29.
17. Griffin G. Science and the cultural imaginary: the case of Kazuo Ishiguro's *Never Let Me Go*. *Textual Practice*. 2009. 23 (4). P.645-663
18. Ihsanullah A., Badri A., Zamani M. Naluri Kehidupan dan Naluri Kematian dalam Film *Never Let Me Go* Karya Kazuo Ishiguro. *Jurnal CULTURE (Culture, Language, and Literature Review)*. 2022. 9 (1). P. 12–29.
19. Ishiguro K. *Never Let Me Go*. London. 2005. 282 p.
20. Manuel F. U. *Utopian thought in the Western World*. Cambridge (Mass.): University Press. 1979. 896 p.
21. Meyer S. *Die anti-utopische Tradition: Eine ideen- und problemgeschichtliche Darstellung*. Frankfurt/M. 2001. 641 p.
22. Oleksak P. *Dialectics of Utopia and Dystopia in Never Let Me Go by Kazuo Ishiguro*. 2022. Retrieved from http://www.researchgate.net/publication/370068525_Dialectics_of_Utopia_and_Dystopia_in_Never_Let_Me_Go_by_Kazuo_Ishiguro
23. Sagar C., Manisha F. *Shah Artificial Intelligence in Kazuo Ishiguro's 'Klara and the Sun'*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/369825694_Artificial_Intelligence_in_Kazuo_Ishiguro's_'Klara_and_the_Sun'
24. Sargent L. *Eutopias and Distopias in Science Fiction: 1950–1975. America as Utopia*. New York. 1981. P. 54–70.
25. Silva K.C., Takakura S. M. What if love can save us... A study of romantic love in the dystopian fiction *Never let me go*, by Kazuo Ishiguro. *Miguilim – Revista Eletrônica do Netlli, Crato*, 2023. Vol. 12. N. 2. P. 83–93.
26. Taratuta S., Melnyk T. The hero of the new sincerity era: an attempt of cultural, psychological and literary analysis of Evgeny Grishkovets's monodramas. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. 2023. Vol. XIV (1). P. 249-265. DOI: <https://doi.org/10.31648/pw.9035>